

RIJEČ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 51
Godina XXVI
Maj, 2021.
[str. 173-188]

© Monos 2021

O biblioteci Hadži Hasan ef. Nurikića u Gračanici iz sredine XIX. stoljeća

Edin Šaković

U Gračanici je tokom osmanskog razdoblja postojalo više javnih i privatnih biblioteka. Jedna od njih je bila i biblioteka Hadži Hasan efendije Nurikića, muderisa Osman-kapetanove medrese, koji je sredinom XIX. stoljeća uvakufio svoje knjige za Ahmed-pašinu džamiju u Gračanici. O toj do sada slabo poznatoj biblioteci neke podatke saznajemo na osno vu jednog vakufskog dokumenta iz 1916. godine, kada je nadzornik biblioteke bio osnivačev unuk Hasan ef. Kadić.

Ključne riječi: Hadži Hasan efendija Nurikić; Nurika Hadži Hasan efendija Gračanlija; knjige; biblioteka; vakuf; Gračanica; Ahmed-pašina džamija; Osman-kapetanova medresa; Gazi Husrev-begova biblioteka.

U razdoblju osmanske uprave Gračanica je značajno urbano, ali i kulturno-prosvjetno središte, stjecište uleme i učenih ljudi, mjesto u kome se cijenila pisana riječ. Zabilješke na starim rukopisima i knjigama svjedoče o brojnim prepisivačima, vlasnicima i vakifima iz ovoga grada, u kome je postojalo više privatnih, ali i javnih biblioteka. Još 1940. godine, pregledavajući stare rukopise koji su iz Gračanice stigli u Gazi Husrev-begovu biblioteku, tadašnji je bibliotekar Hadži Mehmed ef. Handžić otkrio postojanje javne biblioteke koju je u Gračanici u XVIII. stoljeću osnovao šejh Hadži Halil efendija Trepanić. Kasnije, sa početkom izdavanja Kataloga arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke, u uvodu prvoga sveska njegov je autor Kasim Dobrača napomenuo da su u Gračanici postojale najmanje dvije biblioteke – Hadži Halil efendijina i biblioteka Ahmed-pašine džamije. Zna se da je i u nekim drugim gračaničkim džamijama bilo uvakufljenih knjiga, jednako kao i u dvije gračaničke medrese, a na veći broj Gračanlija – vakifa knjiga ukazao je i sam Handžić.

Međutim, malo se znalo o javnoj biblioteci koju je u Gračanici osnovao Hadži Hasan ef. Nurikić iz Gračanice, muderis Osman-kapetanove medrese. Nekoliko kasnijih dokumenata, nastalih u jednome vakufskom predmetu s kraja 1915. i početka 1916. godine, bacaju nešto više svjetla na to.

O samome vakifu i osnivaču biblioteke malo se zna. U Izvještaju Odbora IVZ Gračanica o islamskoj baštini i vjersko-prosvjetnim prilikama u prošlosti, kojeg je 1967. godine sastavio hafiz Ibrahim Mehinagić, stoji:

“...Iza Piskavice Mehmeda ef. muderis na Osman-kapetanovoj medresi bio je H. Hasan ef. Nurikić rodom iz sela Vranovića. On je kao muderis otišao na hadž i tamo preminuo. Iza njega je u bešici ostao sin mu Hasan koji je za turskog doba pred okupaciju po Austrougarskoj bio u tadašnjem kajmakamskom uredu sastavljač molbi i sličnih podnesaka, ‘arzu-haldžija’. On je učio u ovdašnjoj medresi, a hafizluk je završio pred muderisom Osman ef. Avdićem. Kolege u hifzu bile su mu iz Gračanice hfz Husejn Moralić i fhz Hasan Škiljić.”¹

Pišući o Hasan efendijinom sinu Hasan ef. Hadžiefendiću, zvanom Hadžikadija, prof. Tajib Nurikić je objavio nekoliko podataka i o njegovom ocu:

“Hadžikadijini roditelji su Hadži Hasan ef. Nurikić i Hanifa r. Šabić. Hadži Hasan ef. Nurikić živio je u prvoj polovini devetnaestog vijeka. Nakon smrti Piskavica Mehmed ef. bio je muderis u Osman-kapetanovoj medresi u Gračanici. Kao muderis je otišao na hadž i tamo umro. Prilikom ispraćaja na hadž zamoljen je da svojim zemljacima ostavi hajr dovu, tj. poruku, odnosno savjet. On je to i učinio i između ostalog im preporučio da čuvaju tradiciju održavanja dova na Ratišu. “Imao je

biblioteku na orijentalnim jezicima, koju je on ili neko od njegovih nasljednika uvakufio. Neke od tih knjiga se čuvaju u Gazi Husrefovoj biblioteci u Sarajevu. Odnese su zajedno sa knjigama iz biblioteke hadži Halil ef. Jedna od knjiga zadržala se i u Gračanici. Na margini njene prve i druge strane nalazi se bilješka ‘Vakuf Nurika Hadži Hasan efendije Gračanlije’.”²

Hadži Hasan efendijin sin, koji je nosio očevo ime, kasnije je postao šerijatski sudija, službujući u više mjestima Bosne i Hercegovine, a potom na Vrhovnom šerijatskom sudu u Sarajevu. Bio je cijenjen alim, profesor i direktor na Šeriatsko-sudačkoj školi, a 1913. i jedan od kandidata za reisu-l-ulemu.³ On je uzeo prezime Hadžiefendić, iz čega bi se moglo zaključiti da je nadimak njegovog oca, muderisa Nurikića bio “Hadži efendija”. On sam je, pak, u narodu ostao upamćen po nadimku Hadžikadija. Imao je dvojicu sinova, starijeg Hasana, također šerijatskog sudiju, koji je uzeo prezime Kadić, te mlađeg, dr. Hamida Hadžiefendića, pravnika, koji je u periodu prve Jugoslavije bio istaknut u društvenom i političkom životu zemlje.

U oktobru 1915. godine Hasan ef. Kadić iz Gračanice, šerijatski sudac na službi u Žepču, obratio se Kotarskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Gračanici, sa zahtjevom da mu se, kao nadzorniku kutubhane (biblioteke) Ahmed-pašine džamije, isplati redovna godišnja naknada u iznosu od 24 krune za tu i prethodnu godinu. S obzirom da u vakufskim proračunima za 1914. i 1915. godinu nije bio planiran navedeni izdatak (vjероватно zato jer je Hasan ef. Kadić otišao na službu izvan Gračanice), Povjerenstvo se za mišljenje obratilo Vakufsko-mearifskom sa-

1 Islamska kulturna baština Gračanice i okoline (Prema izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice, odnosno kadije Ibrahim ef. Mehinagića iz 1967. godine), priredio: Rusmir Djedović, Gračanički glasnik, XIII/25, 2008., 81.

2 Tajib Nurikić, “Kadija Hadži Hafiz Hasan Tahsin ef. Hadžiefendić – Hadžikadija”, *Biljeg Vremena*, II/10, Gračanica, februar 1994., 17.

3 Više o njemu: T. Nurikić, isto, *Biljeg Vremena*, II/10, Gračanica, februar 1994., 17 i *Biljeg Vremena*, II/11, Gračanica, mart 1994., 17; Edhem Mulabdić, *Hadži hafiz Hasan ef. Hadžiefendić*, Kalendar Narodna uzdanica za 1945. godinu, Sarajevo 1944., 180-182 (= Gračanički glasnik, IX/17, 2004., 51-53).

بُيُوتُهُ وَهَرَمَاتُهُ وَأَقْفَاؤُهُ وَمَعَارِفُ خَلِيلِيهِ إِذَا رَمَعِي
 Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu

U Sarajevu, dne 11. Februara 1916.

Broj 523/16

Kotarskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu

^u Gračanici

Na dopis od 11. januara 1916.
 god. broj 439/15. obazrijeva se to
 povjerenstvo da je Hasan ef. Kasović
 u stvari varife za hifri-kjuteb, a o
 ovo ocitovanje:

"Kjutebhanu je umroao moj kalmat-
 li djed Hb. Hasan ef. i ova je kju-
 tubhana bila smještena u dramihi
 Ahmetpaša.

Trije desetale grošina je sam ova
 Kjutebhanu premio u medresu, da se
 njom koristi muderis i taleba a varife
 za vol. H. 24. - upotrebljavao sam na
 uvoz pismojeh i nabavu novih knji-
 ga. Da se hojrat moj odjed ne ra-
 pusti nego povećar i unaprijedi molim
 da se ovo varife i dalje isplaćuje,
 a mairlek sam prisi moj star

borskom odboru u Sarajevu, dok je Odbor sa svoje strane zatražio pojašnjenje – da li je Hasan ef. odredio svog zamjenika, da li je navedena služba vršena i zbog čega u proračunima nije bio predviđen navedeni iznos. Pred Povjerenstvo je pristupio Hadži Hasan ef. Hadžiefendić (Hadžikadija), priopćivši da ga je njegov sin kao zamjenika ostavio, te da on navedenu funkciju izvršava. No, kako to nije bilo prijavljeno Povjerenstvu, nije ni u proračunima bila predviđena navedena naknada.⁴ U međuvremenu, očitovanje je “u stvari vazife za hifiz-kjutub” Vakufsko-mearifskom saborskom odboru dao i sam Hasan ef. Kadić. U svom očitovanju on je naveo sljedeće:

“Kjutubhanu je osnovao moj rahmetli djed H. Hasan ef. i ova je kjutubhana bila smještena u džamiji Ahmetpaša.

Prije desetak godina ja sam ovu kjutubhanu prenio u medresu, da se njom koristi muderis i taleba, a vazifu od K. 24 – upotrebljavao sam na uvez postojećih i nabavu novih knjiga. Da se hajrat mog djeda ne zapusti nego poveća i unaprijedi molim da se ova vazifa i dalje isplaćuje, a nazirluk sad vrši moj otac koji je sad tamo nastanjen i prema mojoj punomoći ga izvršava.”

Zaključujući predmet, Vakufsko-mearifski saborski odbor je naložio Kotarskom vakufsko-mearifskom povjerenstvu u Gračanici da isplati vazife (naknade) za 1914. i 1915. godinu, te da ih ubuduće redovno planira u proračunu vakufa.⁵

Iz ovog je, dakle, vidljivo da je muderis Hadži Hasan ef. Nurikić uvakufio svoje knjige za Ahmed-pašinu džamiju u Gračanici.

Kada se to uvakufljenje desilo – ne znamo pouzdano. Hasan ef. Kadić navodi da je biblioteku “osnovao moj djed”, dakle sam vakif, a

ne neko od njegovih potomaka. Po usmenoj predaji vidimo da je on na Ahiret preselio prilikom obavljanja hadža, a to se, na osnovu podatka da je njegov sin u trenutku smrti oca bio novorođenče (Hadžikadija je umro 1925. godine) – moglo desiti sredinom XIX. stoljeća. Ukoliko su bilješke o uvakufljenju knjiga pisane rukom samoga vakifa, koji se spominje kao “Hadži Hasan efendija” – to bi značilo da je on i ranije bio na hadžu. Kao takav, u Gračanici bi u narodu zaista mogao biti poznat kao *Hadži efendija*, što bi objasnilo i prezime koje je uzeo njegov sin. Postoji, doduše, i mogućnost da su te bilješke na rukopise naknadno dodate, ali bilo bi ipak neobično da neko uvakufi knjige bez naznake o tome. Vrijedilo bi svakako potražiti ime muderisa Nurikića i njegova sina u popisu stanovništva kasabe Gračanica iz 1850./1851. godine: ako je tada bio živ, svakako je popisan, a onda bi imali i neko čvršće hronološko određenje.

Ne znamo, također, ni koliko je uvakufljena biblioteka brojala knjiga i koje je naslove sve obuhvatala. Među rukopisima Gazi Husrev-begove biblioteke danas se čuva nekoliko njih na kojima stoji bilješka: “*Vakuf Nurika Hadži Hasan efendije Gračanlije*”.⁶ Radi se o djelima s područja islamskog vjerovanja, prava, etike i propovjedništva, te gramatike arapskog jezika. To su, vjerovatno, samo fragmenti nekadašnjeg knjižnog fonda.

Za sada ne znamo pouzdano ni da li je tim uvakufljenjem faktički osnovana potpuno nova biblioteka ili je, pak, Ahmed-pašina džamija već imala svoju biblioteku, pa bi Hadži Hasan efendijin vakuf predstavljao obnovu i obogaćenje njenog knjižnog fonda.

Spominjući imena vakifa rukopisnih djela, Handžić u citiranom članku navodi i sljedeće:

4 Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo Gračanica, br. 382/15, 25. 10. 1915., Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu, br. 13866/15, 11. 12. 1915. i Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo Gračanica, br. 439/15 od 31. 12. 1915. (Medžlis Islamske zajednice Gračanica).

5 Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu, br. 523/16, 11. 02. 1916.

6 Gazi Husrev-begova biblioteka, *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*, svezak prvi (1963.)–obradio: Kasim Dobrača, br. 625; svezak drugi (1979.)–obradio: Kasim Dobrača, br. 1350 i 1828; svezak treći (1991.)–obradio: Zejnil Fajić, br. 2098; svezak šesti (1999.)–obradio: Mustafa Jahić, br. 3849,1.

“Neka Aiša hatun kći H. Mustafa age uvakufila je jednu »Muhamediju« za kutubhanu Ahmed pašine džamije 1283 (1866).” Međutim, obrađujući kataloški taj rukopis (kaligrafski ispisan primjerak vjerske poeme posvećene Božijem poslaniku Muhammedu), Zejnil Fajić navodi da se uvakufljenje zbilo “krajem šabana 1183./1769.” (pročitavši, dakle, godinu kao 1183., a ne 1283.).⁷ Ukoliko je to čitanje ispravno, onda je biblioteka Ahmed-pašine džamije postojala još u XVIII. stoljeću, što znači da je muderis Nurikić već postojeću biblioteku obnovio i obogatio. Međutim, znakovita je, sa svoje strane, činjenica da dužnost “hifzi-kjutuba” i nazira (nadzornika) biblioteke vrše potomci vakifa, što bi ipak ukazivalo da je on sâm osnivač biblioteke.

Kako smo vidjeli, početkom XX. stoljeća knjige iz kutubhane Ahmed-pašine džamije prenesene su u Osman-kapetanovu medresu, te vjerovatno objedinjene sa knjižnim fondom medrese. Kasnije će tu biti prikupljen i ostatak “starih čitaba” s područja Gračanice (među njima i ostaci Hadži Halil efendijine biblioteke iz Pervane džamije). Vrijednija rukopisna djela su 1940. prenesena u Gazi Husrev-begovu biblioteku u Sarajevu. U tom vremenu, te stare knjige i rukopisi imali su više kulturno-historijsku negoli praktičnu vrijednost. Već koncem XIX. stoljeća uveliko su se izdavala i štampala savremenija djela, kako na arapskom, turskom i perzijskom, tako i na bosanskom jeziku, jednako kao i nova izdanja klasičnih djela s područja islamskih nauka, nakladom i cijenom dostupna mnogima. U gradu su djelovale modernije

čitaonice i biblioteke, a mnogi su od Gračanlija, pripadnika uleme iz tog vremena, posjedovali bogate privatne biblioteke.⁸ Među njima su, inače, bili i potomci muderisa Nurikića, Hadži hafiz Hasan ef. Hadžiefendić i unuk Hasan ef. Kadić.⁹

U svakom slučaju, podatak o uvakufljenju privatne zbirke knjiga i osnivanju jedne do sada skoro nepoznate javne biblioteke značajan je i bitan za kulturnu historiju Gračanice. Vrijedilo bi izvršiti dodatne provjere datacije u spomenutom rukopisu vakife Aiše hatun, ali i pregledati sačuvana rukopisna djela koja je uvakufio Hadži Hasan ef. Nurikić – u prvom redu bilješke na njima. Možda bi, na taj način, ponešto više saznali i o vakifu, i o biblioteci koju je osnovao.

Nadamo se da će i ovih nekoliko zapisanih redaka biti poticaj budućim istraživanjima.

SUMMARY ON THE LIBRARY OF HADŽI HASAN EF. NURIKIĆ IN GRAČANICA FROM THE MIDDLE OF THE XIX. CENTURY

During Ottoman times there were several public and private libraries in Gračanica. One of them was the library of Hadži Hasan effendi Nurikić, the muderris of the “Osman-kapetan” madrassah, who endowed his books to the Ahmed Paša mosque in Gračanica in the middle of the 19th century. We learn some basic data on this hitherto little-known library on the basis of a waqf document from 1916, when the grandson of the founder, Hasan ef. Kadić, was supervisor of the library.

7 Fajić izgleda nije znao za Handžićev članak, niti podatak da je Aiša hatun bila iz Gračanice, pošto se u bilješci o uvakufljenju rukopisa ne navodi ime mjesta; s obzirom da se u nekim bilješkama u rukopisu vakifin otac (Hadži Mustafa-aga, sin Turkmen Salih-age) spominje i kao “Hadži Mujo-aga”, Fajić zaključuje: “Prema imenu oca (Mujo-aga) reklo bi se da je to neki naš čovjek, bilo da je živio kod nas, ili u Turskoj, i da je, prema tome, vakifa Aiša jedna od naših žena dobrotvorki.” (*Kataloga arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, Sarajevo: El-Kalem, 1991, br. 2330).

8 Vrijednu biblioteku je posjedovao šerijatski sudija Arif Hikmet ef. Mehinagić, iz koje je do danas sačuvana tek poneka knjiga. Na neke od njih on je stavljao bilješku o vlasništvu latinicom, na francuskom jeziku – “*Le livre du Arif*”.

9 Te knjige je kasnije kupio rahm. Abdulaziz Ahmedbegović (T. Nurikić, isto, *Biljeg vremena*, 11, 17).

Mirnesa Vehabović, dipl.socijalni radnik - 31 god.